

РОЛЬ ФРАНЦА КУЧЕРИ У ФОРМУВАННІ
КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ХАРКОВА 1890–1911 РОКІВ

УДК [78.071.2 : 788.8] : 78.03(477.54)“1890/1911”

Овчар О. П. Роль Франца Кучери у формуванні культурного простору Харкова 1890–1911 років. Статтю присвячено видатному виконавцю на флейті, фаготі, альті, артисту харківських оркестрів, ансамблів, педагогу, диригенту — Ф. Кучері. Дається загальний огляд його творчої діяльності у період з 1890 по 1911 роки. Підкреслюється його видатна роль у формуванні культурного простору Харкова визначених років.

Ключові слова: Ф. Кучера, симфонічні літні вечори, виконавство на духових інструментах, культура Харкова.

Овчар А. П. Роль Франца Кучери в становленні культурного простору Харкова 1890–1911 років. Стаття посвячена видаючомуся виконавцю на флейте, фаготі, альті, артисту харківських оркестрів, ансамблів, педагогу, дирижеру — Ф. Кучере. Предложен общий анализ его творческой деятельности в период с 1890 по 1911 гг. Подчеркивается его выдающаяся роль в формировании культурного пространства Харькова обозначенного периода.

Ключевые слова: Ф. Кучера, симфонические летние вечера, исполнительство на духовых инструментах, культура Харькова.

Ovchar A. The role of Franz Kuchera in the formation of the culture sphere of Kharkiv from 1890 up to 1911.

The purpose of the research is to justify the significant role of the creative figure of Franz Kuchera in the development of the enlightenment and education in arts in Kharkiv in the end of the 19th — the beginning of the 20th centuries. One of the tasks is to make an overview of the published resources and to formulate the main lines in the creative works by Franz Kuchera.

The methodology of the article is based upon the analytical approach (analysis of the archive materials from the newspapers called the Yuzhniy kray and the Kharkovskiy gubernskiy vedomosti) and the systematic approach (looking for the main features of F. Kuchera's activities).

The results of the research. The musical culture of Kharkiv on the border of XIX–XX centuries is connected with the activities of many famous musicians of that time, among them the figure of Franz Kuchera is a famous one, but his activities as a flute, viola and contrabass performer, as a performer in the orchestra and ensemble, as a pedagogue, a conductor and a collector of the notes material didn't find any deserving attention in the scientific publication. He graduated Prague conservatory and worked in Kharkiv musical college (1890–1911) as the leading teacher on the flute, bassoon and contrabass. Among his college pupils there are famous musicians — I. P. Kotlyarevskiy, M. V. Kravchenko, A. Resinkina and I. I. Uglytskyi (contrabass), G. Kral (bassoon), B. Krychevskiy (flute). F. Kuchera had many all-sided talents. From the very first performances in front of the Kharkiv audience he showed himself as an all-sided musician-virtuoso. In 1891–1908 he was a constant member (viola) of the quartet of Kharkiv department of the Russian Emperor's music society. In February, 1981 (the first performance in front of the Kharkiv audience) the Kharkiv citizens had an opportunity to appraise his solo performance as a bassoon player-virtuoso — he performed the concerto by K. M. Weber for the bassoon with an orchestra (the orchestra was led by I. Slatin). F. Kuchera was the organizer and the leader of summer performances of the symphonic orchestra (1898–1910). In the concerts, besides popular and light music, they performed creations by B. Smetana, A. Dvorak, L. Beethoven, P. Tchaikovsky etc; thematic evenings, concerts by orders took place as well. The press was watching very closely the summer concerts and symphonic seasons of F. Kuchera and noted improvements of both the skills of the orchestra performers, soloists, guest performers, and the repertoire of the symphonic orchestra. Especially the critics noted the enlightening function of F. Kuchera's events.

The conclusion of the research. In the article the following has been outlined.

1. The creative figure of F. Kuchera seems to be an outstanding one against the background of the development of the musical culture of Kharkiv of the end of the 19th — beginning of the 20th centuries. In his creative works he united a couple of directions — performance, pedagogics, conducting, and enlightenment. Each of the directions is a significant input into the history of the development of the musical culture of the Kharkiv region. As a soloist-instrumentalist he was a participant of different chamber groups where he performed different instruments and demonstrated poly-instrumental nature of his talent. It is important that F. Kuchera performed all the instruments in his wealth — viola, bassoon, flute — at the high level of skillfulness (the evidence is the many publications in the press of those years).

2. The separate type of the musician's activities was conducting. All the examples of the Kharkiv press quotes given above indicate an important significance of the summer evenings founded by him, it gave the citizens of Kharkiv an almost daily opportunity to indulge in music and develop their musical knowledge, the culture of listening and understanding the high standards of the world arts.

3. The pedagogical activities of F. Kuchera led to the growth of the skills of the pupils of the wind instruments classes of the musical college and helped further development of the culture of the wind instruments performance.

4. The talent of F. Kuchera as a collector, a connoisseur and a collector of the notes gave the opportunity to increase the library of Kharkiv musical college after his death, which is very important for the development of the educational institution.

So, we would like to outline that all said above gives a chance to call F. Kuchera a creator of a universal type and call him one of those without whom it is impossible to imagine the development of the academic musical culture of the Kharkiv region. That's why the perspective of the present topic is seen as the further analysis of the documents, archives on the creative activities of F. Kuchera in Kharkiv on the border of the centuries as an outstanding representative of the European performance school for finding out the genesis of the domestic school of the wind instruments performance.

Keywords: F. Kuchera, symphony summer evenings, wind instruments performance, culture of Kharkov.

Постановка проблеми. Музична культура Харкова межі XIX–XX століть пов'язана з діяльністю багатьох видатних музикантів того часу. Саме бурхливе творче життя міста тих років дало поштовх до стрімкого розвитку музичного мистецтва, що призвело до відкриття у 1917 році Харківської консерваторії — події без перебільшення визначної. Але документи про діяльність багатьох музикантів в деяких випадках є вкрай обмеженими, або інформація сконцентрована у періодичних виданнях, доступ до яких є подекуди неможливим. Тому робота з харківською періодикою дозволяє закрити деякі «білі плями» загального процесу розвитку музичної культури. Це стосується і інформації про видатного діяча музичного мистецтва Харкова Франца Кучери, творча діяльність якого як видатного виконавця на флейті, фаготі, альті, контрабасі, артиста орке-

стру і ансамблю, педагога, диригента та нотного колекціонера не отримала гідного висвітлення в наукових публікаціях. Актуальність теми пов'язана з бажанням автора хоча б частково заповнити «білі плями» в історії вітчизняної музики на основі узагальнення архівних матеріалів та їх оцінки з позицій сучасності.

Зв'язок із науковими чи практичними завданнями. Науковим завданням даної статті є максимально повне висвітлення творчої фігури видатного музиканта Харкова межі XIX–XX століть та аналіз поліінструментальної природи його мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчій постаті Ф. Кучери присвячено не багато досліджень. В основному це — матеріали альманаху «Южный край» [2; 3; 5; 7–10] та «Харьковские губернские ведомости» [11; 12], невеликі біографічні статті [4; 14], нариси у фундаментальній монографії В. Богданова з історії духового мистецтва у Харкові [1], працях І. Міклашевського [6] і О. Щелкановцевої «Из истории струнных классов» [13], емпіричний матеріал.

Мета дослідження — обґрунтувати значну роль творчої постаті Франца Кучери у розвитку мистецького просвітництва та мистецької освіти у Харкові кінця XIX — початку XX століть. Завдання, що обумовлені поставленою метою: здійснити огляд науково-публіцистичних джерел та сформулювати основні риси творчої діяльності Франца Кучери.

Виклад основних результатів дослідження. Перш ніж почати безпосереднє висвітлення ролі творчої постаті Франца Кучери у розвитку мистецького просвітництва і мистецької освіти, звернемося до деяких моментів роботи Харківського музичного училища в означений період. Відкриттю училища, як відомо, передували часи, коли при Харківському відділенні Російського музичного товариства існували музичні класи, що й стало основою для початку роботи училища, але відсутність класів духових інструментів у перші роки (1883–1884) була перешкодою до здійснення задуму директора училища І. Слатіна мати свій учнівський оркестр. Він неодноразово вказував на засіданнях дирекції ХВ ІРМТ, що такий дефіцит стримує розвиток концертної діяльності у місті. 28 травня 1886 року І. Слатін вніс пропозицію про потребу створити всі необхідні умови для відкриття в наступному навчальному році класів духових інструментів. До речі, відкриття класів І. Слатін не розглядав без отримання коштів як на придбання інструментів, так і на отримання декількох стипендій у зв'язку з тим, що училище не могло з першого ж року набрати необхідну кількість платних учнів для навчання у цих класах. Завдяки підтримці директора Харківського відділення ІРМТ М. Летуновського, який пожертвував училищу необхідну суму для придбання духових інструментів, питання про

відкриття класів духових інструментів з вересня 1886 року було вирішено позитивно.

Перші викладачі класів духових інструментів в Харківському музичному училищі — К. Кестнер, Ф. Панченко, Й. Прохазка та А. Юрьян. Всі вони були чудовими виконавцями, що, безумовно, мало позитивне значення не тільки для учнів, а й для училища в цілому: участь педагогів музичного училища в різних концертах піднімало авторитет навчального закладу, ставило його в центр музичного життя Харкова.

З 1890 по 1911 рік в музичному училищі працював Франц Кучера, який був флейтистом, фаготистом, альтистом, контрабасистом, а також займався активною диригентською практикою. Класи флейти, фагота і контрабаса, де викладав Ф. Кучера, мали достатню кількість учнів і він вважався одним з провідних педагогів училища.

Ф. В. Кучера (1858 або 1859, Прага — 5.02.1911, Харків) — вихованець Празької консерваторії по класу фагота і по класу альтя. У біографічних довідках [4; 14] зазначається, що до приїзду в Харків Ф. Кучера брав участь у турне Вагнерівського циклу (1870–1880), працював артистом оркестру в Ризі (1888–1890) під орудою А. Неумана, деякий час жив у Петербурзі (1888).

У 1890 році Ф. Кучера переїхав до Харкова і був запрошений на посаду старшого ординарного викладача у класи флейти, фагота і контрабаса музичного училища при Харківському відділенні Імператорського російського музичного товариства (ХВ ІРМТ), замінивши на цій посаді вихованця Празької консерваторії В. Й. Прохазку (викладача класів флейти та фаготу). Яскрава педагогічна обдарованість Ф. Кучери, добре володіння навичками гри на багатьох оркестрових інструментах, дозволили йому, фаготисту і альтисту за фахом, майстерно викладати в училищі гру на флейті і контрабасі¹. Газета «Харьковские губернские ведомости» (1893) відмічала якісну гру його учня Котляревського (клас контрабасу), який був одним з виконавців Квінтету Дуссека [11]. Серед відомих харківських учнів Ф. Кучери — фаготист Г. Краль, контрабасист М. Кравченко. Ще два учні Кучери — контрабасисти А. Резінкін та І. Углицький (вихованець Петербурзької консерваторії по класу контрабаса чеського музиканта В. Ф. Бежа) — після Жовтневої революції протягом багатьох років викладали у Харківській консерваторії, були артистами харківських оркестрів. Учень Кучери по класу флейти Б. Кричевський викладав гру на флейті в Харківському музичному училищі.

Ф. Кучера мав багатогранний музичний талант. Вже з перших виступів перед харківською публікою він проявив себе як різносторонній музикант-віртуоз. Так, у 1891–1908 роках він був постійним членом струнного квартету ХВ ІРМТ. О. Щелкановцева зазначає, що Ф. Кучера виступав

¹ За роботу в музичному училищі нагороджений орденом Св. Станіслава третього ступеня (1902.).

як альтист у складі таких струнних квартетів: К. К. Горський, С. И. Дочевський, Ф. В. Кучера, С. С. Глазер; К. К. Горський, І. Є. Букінік, Є. Я. Білоусов [13]. З приводу одного «екстремного квартетного вечера» газета «Харьковские губернские ведомости» писала: «...Состав струнного квартета уже несколько лет не подвергался изменениям; участники его так сыгрались, что исполнение их является образцовым. Разумеется, чтобы достичь таких результатов, им приходилось и приходится много работать, и любители серьезной музыки не могут не оценить этого почтенного и плодотворного труда, не могут не чувствовать признательности за то, что квартет музыкального училища дает в своем прекрасном исполнении как классические, общеизвестные (или, вернее, долженствующие всем быть известными) произведения, так и новейшие — малоизвестные» [12]. Харківська преса відмічала виконання квартетом творів П. Чайковського (Квартет *A-dur*, тріо); Ф. Шуберта (тріо і варіації з Квартету); А. Дворжака (перше виконання в Харкові Квінтету *A-dur* ор. 81, 1899), Б. Сметани (Квартет та Тріо), а також, творів Бетховена, Носковського, Направника, Вінклера, Вітола, та ін. Ф. Кучера залишився в квартеті і після зміни його учасників (після від'їзду з Харкова в кінці 1905 р. С. Глазера і смерті у 1907 році С. Дочевського). З останніх цікавих виступів цього музиканта у складі камерних ансамблів слід назвати його участь як альтиста з партнерами у авторському концерті харківського композитора Ф. С. Акименка (січень 1907) і у виконанні Секстету ор. 36 Й. Брамса (листопад 1909).

У лютому 1891 року (перший виступ Ф. Кучери перед слухачами в Харкові) харківські слухачі могли оцінити його сольну гру як фаготиста-віртуоза — ним був виконаний концерт К. М. Вебера для фагота з оркестром (оркестром диригував І. Слатін). «Зауважимо, що дирекція ХВ ІРМТ знайомить нас з грою на таких інструментах, які раніше не доводилося чути в Харкові. Так, у третьому загальнодоступному концерті, 10 лютого, ми познайомилися з прекрасною грою на фаготі пана Кучери», — повідомляла харківська преса [11]. Як фаготист він був солістом оркестру оперного театру, виступав і у складі учасників камерних концертів ХВ ІРМТ. До речі, в ігровій практиці Ф. Кучери траплялися суміщення виконань в одному концерті партій фагота і альтя. Так, наприклад, в лютому 1893 р. він виконав партію фагота в септеті ор. 20 Л. Бетховена і партію альтя в Квінтеті ор. 17 К. Наврота для фортепіано, двох скрипок, альтя і віолончелі, а в січні 1895 р. — партію фагота в Квінтеті для фортепіано, гобоя, кларнета, валторни і фагота В. А. Моцарта і партію альтя в Квартеті Б. Годара ор. 136 № 3.

Ф. Кучера був організатором і керівником студентського оркестру Харківського технологічного інституту та однією з найяскравіших сторінок у

його творчості стали майже щорічні (1898–1910) літні виступи симфонічного оркестру під його керівництвом². Так, видання «Южный край» зазначило: «Ф. Кучера начал давать ежедневные летние симфонические концерты в саду Коммерческого клуба. Музыкальные вечера для харьковцев, изнывающих от межсезонного созерцания пошлости и глупости, которыми нас угощают “этуали” летних сцен, — просто клад, кроме того, очень доступный по цене...» [7]. Крім популярної, легкої музики, яка виконувалась майже щодня, Ф. Кучера давав раз на тиждень справжні симфонічні концерти з творів серйозного репертуару. Так, у пресі тих часів згадуються виконання увертюри до опери «Продана наречена» Б. Сметани, «Моя вітчизна», «Слов'янська рапсодія», Симфонія № 5 «З нового світу» А. Дворжака, Симфонія № 5 Л. Бетховена, Симфонія № 6 «Патетична» П. Чайковського тощо. В будь-якому разі, В. Сокальський, що працював у Харкові під псевдонімом Дон Дієз, відмічав, що в концертах цього «<...> невеликого (по числу), но превосходно подобранного (в смысле отдельных музыкантов) симфонического оркестра, во главе которого стоит г-н Кучера... из репертуара исключено все пошлое и банальное» [2], а пан Леонідов (автор публікацій у газеті «Южный край» за 1904 р.) писав: «Оркестр г-на Кучеры производит вполне благоприятное впечатление своей сыгранностью и изяществом исполнения. Особенного внимания заслуживает волна звука оркестра на звуках *piano* и *pianissimo*. Что же касается *forte*, то здесь нередко проскальзывает резкость, наиболее заметная медных и деревянных инструментов. Г-н Кучера, дирижируя оркестром, вносит много жизни, стилистичности и порядка в исполнение...» [5]. Для заохочення публіки до відвідування літніх концертів, Ф. Кучера влаштовував тематичні виступи оркестру: вечір вальсів, вечір симфонічних мініатюр, вечір симфонічних увертюр та ін. Часто програми концертів склалися з творів, які виконувалися за попередніми замовленнями слухачів. Газета «Южный край» з приводу одного з концертів під керівництвом Ф. Кучери писала: «Ф. Кучера в особом объявлении, розданном посетителям, просил их, чтобы они на прилагаемом репертуаре отметили те пьесы, которые желали бы послушать в концерте 9 августа. Наибольшее число записались на увертюру к опере “Руслан и Людмила”, увертюру “Робеспьер” Лутольфа, на пьесы Мейербера, Мошковского, Рубинштейна, Мусоргского, Римского-Корсакова и Сен-Санса» [8].

Преса дуже ретельно слідувала за літніми концертами та симфонічними сезонами Ф. Кучери, звертаючи увагу на зростання майстерності оркестрантів, солістів, гастролерів і на поповнення репертуару симфонічного оркестру. Так, газета «Южный край» у 1901 році писала: «Всего пьес в репертуаре Ф. В. Кучера около 800 номеров, и

² До речі, він так само диригував літніми симфонічними концертами в Севастополі та Ялті (1903, 1906, 1910).

между ними почти все сочинения П. И. Чайковского. Концерты будут даваться ежедневно от 8 вечера по обширным программам в 4 отделениях, по четвергам же будут симфонические концерты с участием приглашенных солистов. Ф. В. Кучера хорошо известен харьковской публике как талантливый дирижер, и с тех пор, как оркестр его играет в саду Коммерческого клуба, сад этот посещается очень охотно» [9].

Особливо критики вказували на просвітницьку функцію заходів Ф. Кучери. Так, Дон-Дієз зауважував: «І старенькі класики, і самі новітні автори, і серйозні симфонії, увертюри, сюїти, і більш дрібні музичні п'єси, вальси, марші, і т. п., аранжування оперних уривків, перекладання фортепіанних творів і найрізноманітніші соло для окремих оркестрових інструментів — все це ... підноситься слухачам, і той, хто забажав би, не пропускаючи жодного вечора, прослухати все, що робить пан Кучера, отримав би можливість познайомитися майже з усім, що мається в симфонічній літературі» [3]. До кожного наступного річного концертного сезону, Ф. Кучера намагався запрошувати яскравих солістів-інструменталістів, які представляли різні західноєвропейські та російські виконавські школи. Все це давало свої плоди — публіка із задоволенням відвідувала симфонічні концерти.

Проявив себе Ф. Кучера і як колекціонер нот — музикантові належала величезна власна нотна бібліотека, де неабияке місце займали численні твори композиторів-сучасників. Частина цієї бібліотеки після його смерті була подарована бібліотеці Харківського музичного училища.

Висновки. Отже, зробимо висновки щодо діяльності Ф. Кучери та визначимо основні засади його творчості.

1. Творча постать Ф. Кучери здається видатною на тлі розвитку музичної культури Харкова кінця XIX — початку XX століть. Він поєднував у своїй творчості декілька напрямків — інструментальне виконавство, педагогіку, диригування, просвітництво. Кожен з напрямків представляє собою значний вклад в історію розвитку музичної культури Харківщини. Як соліст-інструменталіст він був учасником найрізноманітніших камерних ансамблів, де виступав виконавцем на різних інструментах, демонструючи поліінструментальну природу свого таланту. Важливо, що всіма інструментами, які були в арсеналі Ф. Кучери — альт, фагот, флейта — він володів на високому рівні, про що свідчать численні публікації у пресі тих років.

2. Окремий зразок діяльності музиканта — диригування. Всі наведені вище приклади висловлювань з харківської преси засвідчують непересічне значення заснованих ним літніх симфонічних вечорів, що давало

змогу харків'янам насолоджуватися музикою та розширювати свій музичний кругозір, виховувати культуру слухання та розуміння високих зразків музичного мистецтва.

3. Педагогічна діяльність Ф. Кучери призвела до зросту майстерності учнів духових класів музичного училища та сприяла подальшому розвитку культури виконання на духових інструментах.

4. Талант Ф. Кучери як колекціонера, збирача нотного матеріалу, дав змогу після його смерті поповнити бібліотеку Харківського музичного училища, що, безумовно, є важливим для формування і розвитку навчального процесу.

Таким чином, все зазначене вище дає змогу визначити Ф. Кучеру творцем універсального типу і назвати його одним з тих, без кого неможливо уявити розвиток академічної музичної культури Харківщини. Тому **перспективу подальших досліджень** даної теми вбачаємо у подальшому аналізі документів, архівних матеріалів щодо дослідження творчої діяльності Ф. Кучери в Харкові межі XIX–XX століть як видатного представника європейської виконавської школи для визначення генези вітчизняної школи виконавства на духових інструментах.

Література:

1. Богданов В. О.; Богданова Л. Д. *Історія духового музичного мистецтва України: від найдавніших часів до початку XX ст.: в 2-х т. / О. Богданов. — Х.: ФО-П Силичева С. О., 2013. — Т. 2. — 348 с.*
2. *Дон-Дієз. Музыкальные заметки / Дон-Дієз (В. Сокальський) // Южный край. — 1898. — 28 мая.*
3. *Дон-Дієз. Музыкальные заметки / Дон-Дієз (В. Сокальський) // Южный край. — 1910. — 4 мая.*
4. *Кучера Ф. // Чеські музиканти в Україні: бібліографічний довідник. — Харків: ХДАК, 2005. — С. 126–127.*
5. *Леонидов. Театр и музыка / Леонидов // Южный край. — 1904. — 15 мая.*
6. *Миклашевский И. М. Краткий обзор деятельности ХОРМО и состоящего при нем муз.уч. за 25 лет. 1871–1896 / И. М. Миклашевский. — Харьков, 1896. — 189 с.*
7. *С. П. Театр и музыка / С. П. // Южный край. — 1898. — 19 мая.*
8. *Театр и музыка // Южный край. — 1899. — 9 авг.*
9. *Театр и музыка // Южный край. — 1901. — 30 апр.*
10. *Часть неофициальная. Наука, литература и искусство // Харьковские губернские ведомости. — 1891. — 26 февр.*
11. *Часть неофициальная. Театр и музыка // Харьковские губернские ведомости. — 1893. — 11 дек.*
12. *Часть неофициальная. Театр и музыка // Харьковские губернские ведомости. — 1899. — 16 февр.*
13. *Щелкановцева Е. М. Из истории харьковских струнных классов [Электронный ресурс] / Е. М. Щелкановцева. — Режим доступа: <http://elmichsch.narod.ru/Razd3/PraNign34.html>. — Назва з екрану.*
14. *Эмбе Е. Ф. Кучера: некролог / Е. Эмбе // Южный край. — 1911. — 6 февраля.*

Рецензент статті: Ніколаєвська Ю.В. кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри інтерпретології та аналізу музики, Харківський національний університет мистецтв ім. І.П. Котляревського